Balio Sruogos laiškas Vandai Daugirdaitei-Sruogienei, 1944-05-13, iš Štuthofo – į Vilnių

Lager, 1944 – 13 Mai

Balys Sruoga
Lager Stutthof b/Danzig
Block XI
Deutschland

Lager, 1944 – 13 Mai

Vandukai, mylima, Varguolėle mano! Endlich kamen 2 Deine Briefe (v. 24 u. 30-IV). Ich fühlte, dass bei Dir etwas böses passiert war – in Tagen u. Wochen der Krankheiten ich war unendlich traurig. Was war bei Dir a. 4-11 Mai? In diesen Tagen haben die Teufeln in meiner Seele geheult. Dich mit deiner roten Bluse habe ich gesehen – deswegen schrieb ich. Daliukas Seele habe ich gehört. Ja, Vanduk, wie ungeheuer waren wir naiv, wenn warteten wir, dass das unsere Schicksal sich ändern wird! Mehrere unsere Emigranten, die haben für den Kampf gegen Bolschewismus so viel geleistet, können doch nicht nach Hause kehren. Ein Häftling ist ein Kapital: in Kriegszeiten man muss sparen! Jetzt habe ich mich vollständig beruhigt, besonders gut hat auf mich gewirkt der Artikel (a. 30 April) v. J. Steponaitis. Alles ist vollständig klar. Bitte ich, unternehme mehr keine Schritte für die Änderung des Schicksals, – es hat kein Sinn. Wenn werde ich sicher, dass Sie alle gesund sind u. können leben, werde ich die Kraft finden. Im vorigen Jahre, wann war mir besonders schwer, habe ich sehr viel gelacht. Diese Stimmung kehrt wieder zu mir zurück. Gesegnet sei die romantische Ironie! Wenn Dir geht es schlecht – das fühle ich immer! – bin ich sehr traurig. Sonst – ja! Von meiner Bibliothek wäre es gut in Sicherheit zu bringen nur: 1) Geschichte des Theaters, 2) Geschichte der russischen Literatur – in allen Sprachen. Die andere Bücher können selbst über eigenen Schicksal sorgen. Auch meine Manuskripten u. die Schreibmaschine möchte ich nicht verlieren. In voriger Woche kamen Deine Päckchen: No 31, 32, 33 u. 34 – auch von Rapolas aus Berlin u. Marytė aus Kaunas, – bedanke Ihnen. Danke Dir bestens! Wenn ist Dir sehr schwer Tabak, Tee oder Kaffeemischung zu bekommen, – sorge nicht, – ohne diese Sachen werde doch ich nicht sterben, obwohl ist es sehr gut das zu haben. Manchmal fürchte ich, es kann ein Moment kommen, dass wirst Du nicht mehr können mir etwas zu schicken. Sonst, davon habe ich kein Angst. Vanduk, ich werde deinen guten Rat gehorchen, – ich werde weniger denken – ich werde versuchen etwas dichterisch zu schaffen, – alle moralische Hindernisse überwinden. Ja, habe ich „Kūryba“ u. Rezensionen der Jurgis Uraufführung bekommen. Ich gratuliere herzlich den begabten Jurgis, – ich habe immer ihn geschätzt u. er hat meine Hoffnungen nicht enttäuscht. Aus der dummen Rezensionen habe ich verstanden, dass Jurgis hat richtigen künstlerischen Weg gefunden (darüber werde ich mehr in nächstem Briefe schreiben), ich weiss sogar, was ist ihm gelangen u. wo hat er zu schwierige Aufgabe aufgestellt. Gratuliere von meinem Name die ganze Truppe, – sage ihr, nach kurzer Zeit werde ich Sie bitten um die Ehre wieder zusammen mit ihr – schon erwachsener! – künstlerisch zu arbeiten! Ist der Zygmantas – Jonny? Der ist brav. Der Artikel ist vernünftig u. geschmackvoll. Ich fühle, dass Dalia ist eine geistige Mitarbeiterin dieses Theaters geworden, – das ist gut. Diese Ideen sind richtig. Nur, was soll man tun, um Dalia physisch zu kräftigen? Das ist sehr grosse Sorge für mich, obwohl kann ich nichts helfen. Sage ihr, dass ich verstehe sie gut u. tief, – ich war auch jung u. die Jugend will ich noch nicht aufgeben trotz meinen grauen Haaren u. dem Leben Lager. Zum Kuckuck! Wir werden noch zusammen mit Dalia die Lieder über die Jugend u. Frühling singen! Sie erlebt die Jugend in so schweren Zeiten, im Winter, sozusagen, aber das Frühlingserwachen wird noch fröhlicher! Es ist sehr traurig, dass der Vater krank geblieben ist.

Doch, hoffe ich, wird er genesen, und wir werden noch lange lange Tage über Geschehnisse diskutieren. Ja, wie könnte ich meine Dankbarkeit für Živilės Eltern aussprechen?! Ich bin so dankbar Ihnen, dass sie sind so gut für Dich! Ich hoffe, ich werde noch die Möglichkeit haben meine Dankbarkeit reeler auszusprechen! D. Unglück ist eine Nichtigkeit, wenn es so gute Leute gibt! Das kennzeichnet, wie hoch, wie erhaben ist die Kultur unseres Volkes! Ich bin glücklich u. stolz solche Freunde zu haben! Mein Vanduk, mein zartes Daliuk! Hoch – den Kopf! Lachen gerade in die Augen der Sonne! Vorwärts mit allen berauschenden Winden – mit vollem Dampf! Wissen Sie was? Ich werde zu Euch kehre früher, als der Obervernunft denkt! Können Sie sicher darüber sein! Nur sie beiden sollen gesund sein! Sollen sich hüten von vorübergehenden bakteriologischen Unwesen! Mano mielos, mielos – mylimos mano! Ich segne Euch!

Eurer Baliuks [1r] // [1v] //

Balys Sruoga
Stutthofo stovykla prie Dancigo
XI blokas
Vokietija

Stovykla, 1944 – gegužės 13

Vandukai, mylima, Varguolėle mano! Pagaliau atėjo 2 Tavo laiškai (IV-24 ir 30). Jaučiau, kad Tau atsitiko kažkas blogo – ligos dienomis ir savaitėmis man buvo be galo liūdna. Kas Tau nutiko gegužės 4-11? Per tas dienas mano sieloje staugė velniai. Mačiau Tave su raudona palaidinuke – todėl parašiau. Girdėjau Daliuko širdį. Vanduk, kokie nepaprastai naivūs buvom, kai laukėm, kad pasikeis mūsų likimas! Keliolika mūsų emigrantų, kurie kovojo prieš bolševizmą, juk nebegali grįžti namo. Kalinys yra kapitalas: karo metu reikia taupyti! Dabar visiškai nusiraminau, ypač gerai mane paveikė J. Steponaičio straipsnis (balandžio 30 d.) [1]. Viskas absoliučiai aišku. Prašau daugiau nedaryti jokių žygių, kaip pakeisti likimą [2], – tai beprasmiška. Kai būsiu tikras, kad Jūs visi esat sveiki ir galit gyventi, rasiu jėgų. Pernai, kai man buvo ypač sunku, aš labai daug juokiausi. Ta nuotaika vėl man grįžta. Tebūna palaiminta romantiška ironija! Kai Tau blogai – aš visada tai jaučiu! – man labai liūdna. Beje! Iš mano bibliotekos būtų gerai išsaugoti tiktai: 1) teatro istoriją [3], 2) rusų literatūros istoriją [4] – visomis kalbomis. Kitos knygos tegul pačios pasirūpina savo likimu. Taip pat nenorėčiau netekti savo rankraščių ir rašomosios mašinėlės. Praeitą savaitę atėjo Tavo siuntiniai: nr. 31, 32, 33 ir 34 [5] – taip pat nuo Rapolo [6] iš Berlyno ir Marytės [7] iš Kauno, – padėkok Jiems. Labai Tau ačiū! Jeigu Tau labai sunku gauti tabako, arbatos ar kavos mišinio, – nesijaudink, – be šių dalykų aš juk nenumirsiu, nors labai gerai juos turėti. Kartais bijau, kad gali ateiti akimirka, kai nebegalėsi daugiau man ką nors atsiųsti. Betgi dėl to nesibaiminu. Vanduk, aš paklausysiu Tavo gero patarimo, – mažiau galvosiu, – pabandysiu ką nors kurti, – nugalėti visas moralines kliūtis. Taip, aš gavau „Kūrybą“ ir Jurgio premjeros [8] recenzijas [9]. Nuoširdžiai sveikinu gabųjį Jurgį, – aš visuomet jį vertinau ir jis manęs neapvylė. Iš paikų recenzijų supratau, kad Jurgis rado tinkamą meninį kelią (daugiau apie tai parašysiu kitame laiške), aš net žinau, kas jam pavyko ir kur jis iškėlė per sunkią užduotį. Pasveikink mano vardu visą teatro trupę, – pasakyk, kad netrukus prašysiu garbės vėl kartu su ja – jau subrendusia! – dirbti kūrybinį darbą! Ar Zigmantas – Jonny [10]? Jis šaunus. Straipsnis geras ir skoningas [11]. Jaučiu, kad Dalia tapo šio teatro dvasine bendradarbe, – tai gerai. Šios idėjos teisingos. Tik ką daryti, kad Dalia sustiprėtų fiziškai? Tai man didžiulis rūpestis, nors niekuo negaliu padėti. Pasakyk jai, kad ją gerai ir giliai suprantu, – aš irgi buvau jaunas ir dar nenoriu prarasti savo jaunystės, nepaisant žilų plaukų ir gyvenimo stovykloje. Po velnių! Mes dar kartu su Dalia dainuosim dainas apie jaunystę ir pavasarį! Ji išgyvena jaunystę tokiais sunkiais laikais, taip sakant, žiemą, bet

pavasario pabudimas bus dar smagesnis! Labai gaila, kad tėvas susirgo. Bet, tikiuosi, jis pasveiks ir mes dar dienų dienas diskutuosime apie įvykius. Kaip galėčiau išreikšti savo padėką Živilės tėvams [12]?! Aš jiems toks dėkingas, kad jie Tau tokie geri! Tikiuosi, aš dar turėsiu galimybę išreikšti savo padėką realiau! Nelaimė menkniekis, kai yra tokių gerų žmonių! Tai parodo, kokia didelė, kokia pakili mūsų tautos kultūra! Esu laimingas ir išdidus turėdamas tokių draugų! Mano Vanduk, mano švelnus Daliuk! Pakelkit galvą! Juokitės nuoširdžiai saulei į akis! Pirmyn su visais svaiginančiais vėjais – visu greičiu! Žinot ką? Aš grįšiu pas Jus anksčiau, negu galvoja aukščiausiasis protas! Galit būti dėl to tikros! Tik jūs abi turit būti sveikos! Reikėtų saugotis laikinų bakteriologinių blogybių! Mano mielos, mielos – mylimos mano! Aš laiminu Jus!

Jūsų Baliuks [13] [1r] // [1v] //

KOMENTARAI

[1] [Juozas Steponaitis], J. S-tis, „Tautos sprendimo valandai artėjant…“, in: *Naujoji Lietuva*, Vilnius, 1944-04-30, Nr. 102–103, p. 7. Propagandiniame straipsnyje rašoma apie lietuvių tautos laikyseną karo metu, kviečiama prisidėti prie vokiečių, kovoti prieš bolševizmą: „[M]ūsų mažos tautos pareiga yra aktingai remti ir visomis jėgomis prisidėti prie vokiečių Tautos vedamo Europos laisvės karo, neišsižadant mūsų pagrindinių Tautos teisių.
[…]
Šiandien kiekvienas lietuvis patriotas jaučia, kad šis baisus karas pastatė tautą prieš dilemą: žūti arba savo sąžiningu bei pozityviu darbu ir lietuvių kari[ų] aukomis fronte iškovoti Tautai laisvę. Tai visiems turi būti aišku, kad lietuvių tauta kito pasirinkimo neturi ir neturės!
Pagaliau, supraskime, kad žydiškam bolševizmui laimėjus, mes, kaip tauta, būsime fiziniai sunaikinti. Tuo tarpu Europai laimėjus prieš bolševizmą, mes, atlikę savo pareigas, kaip reikalauja žūtbūtiniai Europos vedamo karo įstatymai, neabejotinai būsime ne tik išgelbėti, bet įgysime teisę naudotis tomis laisvėmis, kuriomis naudosis kitos tautos, savo aukomis ir darbu prisidėjusios prie Europos pergalės.
[…]
Kad tam tikra visuomenės dalis, priešo propagandos suklaidinta, užmiršo savo pareigas Tautai – tai šiandien kiekvienam aišku. Vieni jų yra Maskvos agentai, kurie, kol dar ne vėlu, be pasigailėjimo turi būti sunaikinti, kiti užliūliuoti, laikosi nuošaliai. Tiems pastariesiems visai nerūpi, kas gali atsitikti su lietuvių Tauta artimoje ateityje. Jie patys nieko neveikia aklai pasitikėdami, kad kas tai kitas, o ne jie turi lietuvių Tautą išgelbėti ir jai politinę nepriklausomybę grąžinti. Kad toks naivus galvojimas gali būti pražūtingas mūsų tautai dėl to jie sau galvos nesuka. Svarbu tik, kad jie patys asmeniškai nenukentėtų. Aišku, kad šios rūšies svajotojai yra nusipelnę tautos duobkasių vardo, jeigu jie pagaliau nesupras, kokį žalingą tautai kelią yra pasirinkę ir nepasuks atgal, tai būkime tikri, kad netolimos ateities įvykiai juos padarys didžiausiais tautos nusikaltėliais.
Tautos sprendimo valanda artėja! Kol dar nevėlu, ryžkimės kas darbu, kas ginklu rankoje atlikti savo šventas pareigas tautai. […]
Laikas bėga ir karo pabaiga artėja. Visi puikiai žinome, kad ir mūsų tautos likimo klausimas ilgiems amžiams turės būti greitai išspręstas. Ar turi teisių šiandien kalbėti tautos vardu tie, kurie nei piršto nėra pajudinę bei jokio pasipriešinimo nei atsparumo nėra parodę tada, kai tautai grėsė mirtis nuo bolševizmo šėlimo? Ne, ir dar kartą ne! Jie savo pasyvumu, savo neryžtingumu ir stoka tautinės meilės yra išsibraukę iš lietuvių Tautai vadovaujančių asmenų tarpo. […] Bet, laimei, sveikoji ir didesnioji mūsų tautos dalis, Lietuvos dirbantieji, žino, kad tik sąžiningu darbu ir aukomis nusipelnysime laimingą rytojų ir paliksime nepaveikti tos mūsų priešų propagandos.
[…]
Tik atlikę savo pareigas garantuosime ateitį ir įrodysime pasauliui, kad mes esame verti tos laisvės, dėl kurios taip ilgai ir sunkiai buvo kovota. Kito kelio į laisvę mūsų tautai nėra ir negalės būti.
Todėl šiandien, esant lietuvių tautai dideliame pavojuje, šios tautinės darbo šventės išvakarėse, susikaupkime, pagalvokime ir tvirtai nusistatykime, pamiršę pavydą, kerštą ir asmeniškas bei politines sąskaitas, siekti lietuvių Tautos vienybės, drausmingai, sąžiningai ir ištikimai atlikti savo pareigas prieš bolševizmą. Tegul atgyja mumyse senovės protėvių, šaunių partizanų ir mūsų kūrėjų – savanorių tautai pasiaukojimo ir vieningumo dvasia, kuri neabejotinai apgins mūsų Tautos teises ir padės iškovoti laisvą ir laimingą rytojų!
Tik daugiau drąsos, ryžtingumo ir tėvynės meilės! Tad nedelskime, kol dar nevėlu – imkimės ginklo ir dirbkime ten, kur to pareikalaus Europos pergalė prieš bolševizmą, kaip vienintelė mūsų Tautos šviesesnio rytojaus garantija“ (Idem, in: *Ibid*.).

[2] „Tačiau vien ištikus tragiškiesiems 1943-iųjų įvykiams Vilniaus universitete, vokiečiams suėmus ir išgabenus Sruogą į Štuthofo mirties stovyklą suvokiau jų meilės ryšių stiprybę ir pamačiau, kokia energija ir ryžtingumu yra Dievo apdovanota ponia Vanda. Su kokiu nirtuliu ir drąsa puolė ji klabenti Gebietskomisaro ir Gestapo viršininkų duris, šaukdama jiems į veidą, kad Balys joks komunistas, joks nusidėjėlis prieš vokiečių tautą, bet paprastas, padorus Lietuvos poetas ir mokslo žmogus. Visi buvom tada apkvaitę ir sutrikę, visi norėjom jai ir Daliai padėti. Skambindavom, teiravomės net nepagalvoję, kad mūsų pokalbiai gali būti sekami… O ponia Vanda, kaip sužinojau vėliau, ir tada nebuvo praradusi šalto proto. Tuo pat metu, kai ji naršė po okupanto įstaigas, jos sumanymo ir rūpesčio dėka buvo išgabentas ir paslėptas nuo vokiečių akių profesorius Vincas Krėvė-Mickevičius. Tada pirmą kartą suvokiau, koks platus buvo Sruogų šeimos draugų ir pažįstamų ratas ir kaip p. Vanda natūraliai ir paprastai užmegzdavo naujas pažintis ir naujus ryšius“ (Vytautas Aleksandras Jonynas, „Taurią asmenybę amžinybėn palydint. Vanda Daugirdaitė-Sruogienė (1899–1997)“, in: Vytautas Aleksandras Jonynas, *Rinktiniai raštai*, parengė Silvija Vėlavičienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 639–640).

[3] Balys Sruoga, Lietuvių teatras Peterburge 1892–1918: Lietuvių teatro istorijai medžiaga, Kaunas: Humanitarinių mokslų fakultetas, 1930.

[4] Balys Sruoga, Rusų literatūros istorija, t. 1: *Rusų senoji literatūra*, (ser. *Humanitarinių mokslų fakulteto Raštai*, VI), redagavo Vincas Krėvė-Mickevičius, Kaunas: Humanitarinių mokslų fakultetas, 1931; Balys Sruoga, Rusų literatūros istorija, t. 2: Klasicizmas, Sentimentalizmas, Romantizmas, Puškinas, (ser. *Humanitarinių mokslų fakulteto Raštai*, XII), redagavo Vincas Krėvė-Mickevičius, Kaunas: Humanitarinių mokslų fakultetas, 1933. Dar žr. in: Balys Sruoga, *Raštai, t. 14: Rusų literatūros istorija I*: Rusų senoji literatūra, sudarė Algis Samulionis, parengė Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008; Balys Sruoga, *Raštai*, t. 15: Rusų literatūros istorija II: Klasicizmas, Sentimentalizmas, Romantizmas, Puškinas, sudarė Algis Samulionis, parengė Donata Linčiuvienė, Vilnius: 2008.

[5] Vanda Sruogienė išsiuntė iš Kauno Baliui Sruogai 1 [klg.] ir 880 [gr.] siuntinį nr. 31 („Windjacke, kravatas, 150 gr. kmyninės saldžios“) (Vanda Sruogienė, „Sąrašas siuntinių, siųstų į Stutthofą“, žr. rinkinys „Koncentracijos stovykla Stutthof (1939–1945)“, in: *BLKMČ BS*); Vanda Sruogienė išsiuntė Baliui Sruogai 1 klg. siuntinį nr. 32 („Duonos kepaliukas“) (Idem, in: *Ibid*.); Vanda Sruogienė išsiuntė Baliui Sruogai 1 [klg.] ir 300 [gr.] siuntinį nr. 33 („Pyragaitis karališkas, cukraus 300 gr., lašinukų 250 gr., dešros 100 gr., arbatos 6 šaukštukai, vaistai nuo egzemos“) (Idem, in: op. cit.); Dalia Sruogaitė išsiuntė Baliui Sruogai 1 [klg.] siuntinį nr. 34 („1) Pyragaitis karališkas su juod[aisiais] serbentais, 2) sviesto 400 gr., 3) tabokos 50 gr. (iš Rimkienės), 4) 2 pak[eliai] papir[osų]“) (Idem, in: *op. cit*). Siuntiniai buvo gauti. Siuntiniai nr. 32 ir 34 perduoti per Vokietijos karinio pašto tarnybą (su pažyma „Feldpost“).

[6] Baliui Sruogai siuntinių į lagerį ne kartą perdavė teisininkas Rapolas Skipitis (1887–1976), kuris, pasitraukęs iš Lietuvos, nuo 1940 m. gyveno Vokietijoje. Jis daugiausia rėmė Balį Sruogą finansiškai – siuntė po 50 markių, plačiau žr. Balio Sruogos laiškus, rašytus 1943-05-19, 1943-06-27, adresuotus Vandai Daugirdaitei-Sruogienei.

[7] Marija Nemeikšaitė (Marytė) į lagerį Baliui Sruogai siuntė maisto (duonos, lašinių, sausainių, pyragaičių), rūkalų (papirosų, tabako), gėrimų (spirito) (plačiau žr. „Sąrašas siuntinių, siųstų į Štuthofą“, in: „Balys Sruoga, „Biografija, 1943–1945, Stutthof“, in: BLKMČ BS).

[8] „Čia Balys Sruoga kalba apie Vilniaus „Vaidilos“ teatrą.
Jurgis – Blekaitis, jo mokinys, vienintelis jo studentas, baigęs universitetą su pagrindine teatrologijos specialybe“ (Vandos Sruogienės pastaba).
Antrajame Vilniaus dramos teatre „Vaidila“ režisierius debiutantas Jurgis Blekaitis pastatė romantišką komediją „Marianos kaprizai“ pagal 1833 m. sukurtą prancūzų rašytojo Alfredo de Musset psichologinę pjesę *Marianos užgaidos* (Les Caprices de Marianne). Apie šios pjesės statymo niuansus plačiau žr. Balio Sruogos 1944-02-07 laiško Vandai Daugirdaitei-Sruogienei III komentarą, dar žr. Dalia Sruogaitė, *Atminties archeologija*, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 53–54.

[9] Balio Sruogos teatro seminaro dalyvis, poetas Eugenijus Matuzevičius plačiau pristatė teatro „Vaidila“ istoriją (1930–1944), etapus ir pobūdį (nuo mėgėjiško – iki profesionalaus), kryptis (tradicinę ir poetinio teatro). Ypač palankiai įvertintas „nukrypimas nuo tradicinės natūralistinės linijos, ieškant kelių į pakilesnį, poetinį, labiau romantinės dvasios teatrą“ ([Eugenijus Matuzevičius], A. Verdenis, „Savito veido beiškant (apie Vilniaus *Vaidilos teatrą*“, *in: Kūryba*, Kaunas: Valstybinė leidykla, p. 120). Išskirtos poetinio teatro ypatybės: „Tuo pačiu ypatingą reikšmę įgauna žodžio kultūra, jo melodika, judesy išryškėja formos atbaigtumas, ritmas“; pabrėžtas spektaklių savitumas: „Pastatymuose bus siekiama ryškios teatralinės formos, ne visada bojančios natūralistinio gyvenimiškumo, daugiau pajungtos estetiniam principui“; apibūdinti konkretūs pastatymai: „Šia linkme jau konkrečiai žengiami pirmi bandomieji žingsniai. Šiame sezone statomi minėtus reikalavimus daugiau ar kiek mažiau atitinką šie veikalai: Musset *Marianos kaprizai* (rež. Jurgis Blekaitis) ir V. Adomėno *Baltoji obelėlė* (rež. B. Lukošius). Pirmasis veikalas įdomus savo poetiniu, romantiniu pobūdžiu, kuris duoda progos paieškoti naujesnės teatralinės formos, poetinio žodžio grožio, ritmo“; pristatyti šalia meno vadovo Balio Lukošiaus dirbę „Vaidilos“ teatro ir su juo bendradarbiavę režisieriai iš Vilniaus miesto teatro (Juozas Stanulis, Juozas Gustaitis, Aleksandras Kernagis, Antanas Škėma) (Idem, in: *Ibid*.).

[10] „Zigimantas – Jonny – tai Vytautas Jonynas, profesoriaus Igno Jonyno sūnus, irgi buvęs Balio Sruogos mokinys, teatro seminaro dalyvis“ (Vandos Sruogienės pastaba).

[11] [Vytautas Aleksandras Jonynas], J. Zigmantas, „Formos dramos teatre beieškant (šiandieninės premjeros „Vaidiloje“ proga)“, in: *Naujoji Lietuva*, Vilnius, 1944-05-04, Nr. 105, p. 4.
Straipsnyje rašoma apie Lietuvos dramos teatre įsitvirtinusį realizmą. Einant realizmo keliu, remiantis Konstantino Stanislavskio pavyzdžiu, pastatyta daug gerų spektaklių. Vis dėlto pagal tą patį modelį sukurtiems darbams būdingas panašus pobūdis, koloritas. Pastebėta, kad ypač Lietuvos dramos teatrui „gresia minėtasis „monotonas“, toji „visus pastatymus jungianti spalva, kuomet naujoj premjeroj berandamas tik naujas autorius, nauja fabula, naujos idėjos, bet išreiškimo priemonės tos pačios, jau daug kartų matytos“ (Idem, in: *Ibid*.). Mažai kreipta dėmesio į formą (žodį, mostą, emocijas – tris pagrindinius dramos teatro išraiškos veiksnius).
Recenzijoje išskirti keli naujų kūrybinių formų ieškantys Lietuvos teatrai – Panevėžio Juozo Miltinio teatras ir Vilniaus „Vaidilos“ teatras: „Štai J. Miltinis Panevėžyje ugdo naują teatrą, kitokį, negu esami, ieško naujų kūrybos formų. Jeigu šiandien Miltinio teatras dar nėra sukūręs originalaus savo veido, tai jis jį sukurs po metų, po penkerių, po dešimties… Bet sukurs, nes jau neberimstama, jau veržiamasi.
Taip pat ir „Vaidilos“ teatro meno vadovas B. Lukošius yra pareiškęs net spaudoje apie naujų kelių ieškojimą, apie kamerinį teatrą, apie romantizmą teatre. Jis yra net pabrėžęs, kad dar šį sezoną du šio teatro pastatymai („Marianos kaprizai“ ir „Balta obelėlė“) bus kaip tik tų naujų ieškojimų pradžios akcentas)“ (Idem, in: *op. cit.*).
Recenzijoje įtrauktas ir pokalbio su „Vaidilos“ teatro režisieriumi debiutantu Jurgiu Blekaičiu fragmentas: „Kitokios formos teatro kūrimo minties šaknų, – sako Jurgis Blekaitis, – reikia ieškoti ne „Vaidiloje“. Toji mintis jau turi savo istoriją. Ji gimė prof. B. Sruogos vadovautame V. D. Universiteto Teatro seminare, brendo amžinos atminties Algirdo Jakševičiaus Akademinio teatro studijoje, o šiandien garsiau suskambėjo „Vaidiloje“ todėl, kad kaip tik šiame teatre susispietė daugumas ir Teatro seminaro, ir Akademinės studijos mokinių.
Mes ieškome naujos tautinės lietuviškos teatro formos, nes mūsų dramos teatras, kad ir pats kūrybingiausias, tos formos dar nėra suradęs.
Kaip ne keista? Dažnai sakoma, kad dramaturgas kuria teatro veidą, dar dažniau sakoma, kad teatras ugdo dramaturgus… Tuo tarpu mes turime keistą reiškinį: tautinė lietuviška dramaturgija yra gimusi ir stipriai užaugusi, bet mūsų teatras negali jos suvaidinti. V. Krėvės ir B. Sruogos draminiai kūriniai, kaip „Skirgaila“, „Apyaušrio dalia“, „Sapiega“, yra visais atžvilgiais puikūs dramos (teatralumo prasme) veikalai, literatūriniai šedevrai ir specifiniai lietuviški, ir nei vienas teatras jų nestato. Matyti, kad mūsų dramos teatras dar nepajėgia jų pastatyti. O tai todėl, kad tie veikalai yra grynai lietuviški, o mūsų teatras nerado lietuviškos formos. Kur tos lietuviškos formos ieškoti? Kas jai būdinga? Mes manome, kad lietuviškos teatrinės formos reikia ieškoti mūsų tautosakoje ir lietuvio psichikoje. Ten ją jau surado mūsų tapytojai, grafikai, skulptoriai, prozaikai ir poetai, ten ją susiras ir teatras. Mūsų tautosakos būdingieji bruožai – lyrika, romantika, platuma. Kaip tik tie patys elementai labai būdingi Krėvės ir Sruogos draminiams kūriniams. (Todėl jie ir tokie lietuviški). Dėl to tad mes, sielodamiesi atrasti lietuvišką teatrinę formą, ir krypstame į romantizmą ir į groteską, nes šis labai artimas romantizmui, o taip pat ir mūsų tautosakoje dažnai užtinkamas (Svodbinė rėda, Užgavėnių papročiai ir kt.).
Mes norėtume, pasinaudodami, pažindami „comedia del arte“ teatrą, ispanų, japonų dramą, lengvą prancūzų teatrą, psichologinę rusų dramą ir kt., surasti tas teatrines priemones ir atrinkti, kurios būtų mūsiškos, kurios tiktų lietuviškos teatro formos pradmenims.
Pirmam bandymui pasirinkome Musset „Marianos kaprizus“. Kas šiame veikale mus žavėjo? Pirmoje eilėje jo teatrališkumas, jo romantiškumas, perdėm trykštanti poezija ir frazės muzikalumas. Be to, apstus groteskinis elementas. Kaip matome, – visi tie pažymiai, kuriais, mūsų nuomone, turėtų reikštis lietuviško teatro forma. Aišku savaime, – priduria režisierius J. Blekaitis, – tai yra tik pats pirmasis bandymas, pirmasis žingsnis ieškoti pačių elementų, o lietuviškos formos teatras pasireikš dar po labai ilgų ieškojimų ir tik su lietuvio autoriaus lietuviška drama“ (Idem, in: *op. cit.*).
Straipsnis apie „Vaidilos“ teatre vykstančius originalius meninius ieškojimus apibendrintas optimistiškai: „Įdomios „Vaidilos“ teatro žmonių mintys ir brangios jų pastangos. Aišku savaime, kad su šia jų premjera mes nelaukiame pasiekiant to idealo, kurio siekti jie yra užsimoję, bet brangu jau tai, kad nesitenkinama sustojus vietoje, o ieškoma naujo, šiuo atveju mums visiems brangaus“ (Idem, in: *op. cit*).
Anksčiau apie teigiamus pokyčius (meninį išskirtinumą – kameriškumą, romantiškumą, naujus metodus – originalų, nekintamą sezono repertuarą, kuriame prioritetas teikiamas lietuvių rašytojų kūriniams) „Vaidilos“ teatre, pasitinkant premjerą „Gertrūda“ pagal vokiečių dramaturgo Paulo Apelio tragediją, kurią režisavo Antanas Škėma, buvo parašyti dar šie straipsniai: AŠ, „Premjera „Vaidilos“ teatre“, in: *Naujoji Lietuva*, Vilnius, 1944-03-26, Nr. 73, p. 4; J. Gorodeckis, „Teatro pagrindų beieškant“, in: *Naujoji Lietuva*, Vilnius, 1944-05-08, Nr. 84–85, p. 7.
J. Zigmanto slapyvardžiu pasirašytas straipsnis greitai sulaukė atgarsio – kritinių pastabų, kuriomis siekta išprovokuoti diskusiją. Spėtina, kad būtent šį atsiliepimą Balys Sruoga ir laikė „paika recenzija“. Jos autorius – Jurgis Arnas Šaltenis, Balio Sruogos Teatro seminaro dalyvis. Skirtingo turinio recenzijose rašytojo mokiniai tęsė jo paties teatro seminaruose pradėtą tradiciją – pomėgį kandžiai, sąmojingai, karingai ginčytis, reikliai ir priekabiai nagrinėti teatro aktualijas.
Kritiniame atsiliepime pirmiausia pastebėta, kad teatruose, ypač Klaipėdos ir Panevėžio, kur seniau dirbta pagal Konstantino Stanislavskio sistemą, būta ieškojimų, ne vien monotonijos, todėl „vaidiliečiai nebe pirmi ieško naujos formos“, be to, „jos ieško apgraibom“, neturėdami aiškesnės vizijos: „Rezultatai nežinomi nė patiems vaidiliečiams. Sakyta, kad kažką nauja – vadinasi, posūkį į kamerinio teatro tipą – teatras pranašaus „Gertrūdos“ pastatymu. Dabar „Gertrūda“ lyg ir atkrito, nes galvojama tik apie dvi premjeras: jau pasirodžiusią „Marianos kaprizų“ ir dar pasirodysiančią „Baltosios obelėlės“. Esą, šios dvi bus naujų „Vaidilos“ ieškojimų pradžios akcentas“ (Jurgis Šaltenis, „Žodis ieškantiems dramos teatre formos“, in: *Naujoji Lietuva*, Vilnius, 1944-05-07, Nr. 108, p. 3).
Straipsnyje abejojama dėl didelių „Vaidilos“ kolektyvo ambicijų, pabrėžiamas neapsisprendimas dėl teatro pobūdžio, kuris reiškia nebrandumą: „Pasekime, kiek daug „Vaidila“ užsimojo! Vis tos formos beieškodamas. Pasisakė būsiąs kameriniu ir buvo patenkintas, po „Gertrūdos“ išleido gražią „Marianos kaprizų“ premjerą ir – lyg chameleonas – keičia spalvą: dabar jau vaidiliečiai patenkinti romantiškojo žanro pradais. „Baltoji obelėlė“– lietuviškas veikalas. Atseit, užakcentuosime, kad „Vaidila“ ilgainiui gal norės vaidinti tik lietuviškąjį repertuarą […].
Taigi ir „Vaidila“ apsivilko jau trečius kailinius šį sezoną ant ketvirtųjų, likusių dar iš meno vadovo Kernagio laikų. Kamerinis teatras, romantiškas teatras, lietuviškas teatras. „Dar nežinome, dar abejojame, dar ieškome…“ Ir iš viso to išvada tokia – *teatras kaip buvo, taip ir liko margas*. Naujos formos ieškojimo pradžią „Vaidila“ jau užakcentavo, bet *tik pradžią ir tik ieškojimų* pradžią. O paties to teatrinio veido dar, toli gražu, neparodė“ (Idem, in: *Ibid*.).
Kritikuoti „Vaidilos“ teatro premjeriniai pastatymai kaip neišsiskiriantys platesnėje teatrinėje panoramoje: „Nesgi tokių kamerinių pastatymų, kaip „Gertrūda“, užtiksime ir kiekviename kitame mūsų teatre, turinčiame gausesnį repertuarą. Tokių, kaip „Marianos kaprizai“, – taip pat nesunku rasti: Kaunas jų turėjo visą eilę, Šiauliai – „Andželą“, Moljerą ir kt., Panevėžys – kad ir tą patį „Valponę“ (Idem, in: *op. cit.*).
Diskutuota su Jurgiu Blekaičiu dėl jo iškeltų idėjų apie lietuvių rašytojų kūrybą ir jos realizaciją teatro scenoje: „Dar įdomesnių reveliacijų iškėlė Jurgis Blekaitis, pasisakydamas kad ir apie lietuviškąjį repertuarą. Visą laiką mūsų teatrai šaukte šaukė, kad jie jau seniai visa galva yra prašokę lietuvių dramaturgiją, originaliąją scenos literatūrą, dabar gi Blekaitis tvirtina, kad turime šedevrų, bet… *mūsų teatrai negali jų suvaidinti*. Ir dėl ko negali? Ėgi, girdi, mūsų teatrai *nepajėgia* jų pastatyti, nes jie yra grynai lietuviški, o mūsų teatrai nerado lietuviškos formos! Ir toliau – mūsų teatralai, šiuo atveju Blekaitis, norėtų pasinaudoti ir susipažinti su „commedia dell' arte“ teatru, su ispanų, *japonų* (sic!) drama, su lengvu prancūzų teatru ir psichologine drama ir t. t. ir per tą susipažinimą su visokeriopa internacionaline egzotika surasti ir atrinkti priemones, kurios tiktų lietuviškos teatro formos pradmenims!“ (Idem, in: *op. cit.*).
Straipsnio autoriui paradoksalus pasirodė teiginys, kad, siekiant lietuviškos teatro formos, režisuoti pasirinktas nelietuviškas kūrinys: „Ir… lietuviškosios teatro formos pradžiai, „merci“, paimsime „Marianos kaprizus“…
Reveliacijos! Ar čia rimtai kalbama, ar tik šiaip žodžiais svaičiojamasi. Vadinasi, savų veikalų mes nestatysime, nes jų dar neįstengiame pastatyti. Nepažįstame savęs, nežinome lietuviško teatro formos. Imsime „Marianą“, gal čia susipažinsime su lietuviško teatro formomis? O jeigu ne čia, tai šauksimės *ispanų ir japonų* pagalbos!
Ne, pone Blekaiti. Lietuviški veikalai ne dėl to nestatomi, kad jų nepajėgiame pastatyti ir lietuviško teatro formų nežinome. Nestatome dėl to, kad *jų nemylime*. Dėl to, kad Musset, mat, yra Musset! Komplimentą Sruogai, Putinui, Krėvei ir net Vaičiūnui galime pasakyti, bet veikalų statyti… dar „nedrįstame“. Išeitų, mūsų teatralai norėtų pirmiau išstudijuoti visą pasaulį ir įvairiausių tautų teatro formas, po to gi – jeigu pavyks! – atrankioti priemones ir bandyti iš *tarptautinio konglomerato* nulipdyti *lietuviškojo teatro* veidą. Vadinasi, lietuviškieji veikalai gali palaukti iki to laiko…“ (Idem, in: *op. cit.*).
Lietuviškos teatro formos siūlyta ieškoti ne pasaulyje, o Lietuvoje: „Ar taip pradėta, kaip reikia? Kodėl nepradėta taip, kaip tas pats Jurgis Blekaitis pasakė: „lietuviškos teatrinės formos reikia ieškoti mūsų tautosakoje ir lietuvio psichikoje“? *Visiškai teisingai*. Prašome nuo čia ir pradėti. Ką turi bendra šie teigimai su prancūzų, ispanų ir japonų teatro formomis?“ (Idem, in: *op. cit.*).
Dar kartą pabrėžtas „Vaidilos“ teatro neapsisprendimas dėl repertuaro: „Taip ir vaikštinėjama aplinkui. „Vaidila“ ir to, ir kito pačiupinėja, o žingsnio tikruoju keliu taip ir nėr. Tiesa, yra Adomėnas. Didelis įnašas. Bet „Marianos kaprizai“ ir „Sapiega“ arba „Apyaušrio dalia“, taigi, savo artimumu mums yra kitokie. Ar tiek meilės ir darbo, kiek skiriama tarptautiniam repertuarui, negalima būtų skirti saviems veikalams? Ir dar padvigubinti, patrigubinti meilę, darbą ir pastangas?
Pavartykime provincijos savaitraščius. Ten atsirado visa eilė naujų teatro teoretikų. Šneka visi neblogai, bet visi teatrai margi kaip geniai, visų repertuaras durstytas ir lopytas, visur daryta žingsnis čia, žingsnis kitur, visur čiupinėta, ragauta ir… nepasirinkta.
Pasirinkti reikia! „Vaidila“ žadėjo ir žada originalų, savitą teatro veidą, kitokį, negu visų kitų teatrų margi ciferblatai. Ir „Vaidila“ tebenori mus įtikinti, kad jis suras savitą, originalų veidą, bet pirmiau jam reikia padaryti ekskursijų į Ispaniją ir Japoniją…
Ilgokai truks! Ar negalima tuo tarpu Lietuvoje pasidairyti? Gal tie puikūs kostiumai, kuriuos matėme „Marianoje“, atitinkamai perdirbti ir perdažyti, kaip tik būtų galėję tikti mūsiškosios dramaturgijos šedevrams, kad ir „Sapiegai“, kad ir „Apyaušrio daliai“?..“ (Idem, in: *op. cit.*).
Kritiškai vertinti „Vaidilos“ teatro eksperimentai, siūlyta jų atsisakyti, įvardyta konkurencijos su Vilniaus miesto teatru problema, „Vaidilai“ siūlyta ieškoti lengvesnių išgyvenimo galimybių: „Konkrečiai: ar nevertėtų nusileisti nuo tų akademinių „ieškojimų“, atsikratyti visų skaitytų ir išstudijuotų svetimų „sistemų“ ir pasirinkti aiškų kelią. Sakysime, *lietuviškas teatras*. Tegul eksperimentus daro Vilniuje žymiai pajėgesnis Miesto teatras, jo vis tiek „Vaidila“ turbūt nepralenks. O „Vaidila“ statys tik lietuvišką, savą repertuarą, išaugins ne tik Adomėną, bet šešis Adomėnus per metus. Arba, jeigu jau tai nepatiktų – tai vėl tepalieka „Vaidila“ visas aukštas formas Miesto teatrui, o pats imasi lengvojo repertuaro ir tampa *geru, menišku komedijiniu teatru*. Akademiškų pastatymų eitume žiūrėti į Miesto teatrą, kuris teduoda ketvertą premjerų į metus, o gerų modernių, aktualių komedijų ir pjesių – eitume į „Vaidilą“.
Gal „Vaidila“ kada nors ir įrodys, kad tos rungtynės su pajėgesniu konkurentu nebus beprasmės, bet kada tai įvyks? Ar turime pakankamai laiko eksperimentams, studijavimui, ekskursijoms, formos ieškojimams?
Duok Dieve, kad „Vaidila“ būtų teisus, bet negalima iš mūsų reikalauti, kad šiuo atžvilgiu mes nebūtume skeptikai“ (Idem, in: op. cit.).

[12] „Živilė – Vytauto ir Anelės Mykolaičių duktė, Dalios draugė. Vytautas Mykolaitis buvo man didelė parama, būdamas Birutės gimnazijos Tėvų komiteto pirmininku, abudu su žmona mums daug nelaimėj padėjo, slapstė Vincą Krėvę, kaip tik 1944 m. pavasarį, kada naciai jau jo ieškojo“ (Vandos Sruogienės pastaba).

[13] Antroje lapo pusėje Balio Sruogos ranka prirašyta, o paskui išbraukta pastaba: „P. S. Schicke mir noch eine Krawatte, – die zugeschickte ist sehr schwer (schon zerissen). Bal [P. S. Atsiųsk man dar kitą kaklaraištį, – tavo išsiųstas labai didelis (jau suplyšęs). Bal].“